

БІБЛІЙНІ АЛЮЗІЇ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

BIBLICAL ALLUSIONS IN LINA KOSTENKO'S POETRY

Крайняк Л.К.,

orcid.org/0000-0003-4713-9416

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов та

інформаційно-комунікаційних технологій

Тернопільського національного економічного університету

Дуда О.І.,

orcid.org/0000-0003-1586-8884

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та

інформаційно-комунікаційних технологій

Тернопільського національного економічного університету

У статті авторами з'ясовано лінгвостилістичні особливості біблійних алюзій у поетичній творчості Ліни Костенко. На матеріалі окремих творів встановлено, що біблійна алюзивність є засобом органічного включення у власну систему світових образів поетеси, які, зливаючись з думкою та емоційним настроєм твору, поглиблюють його естетичну значущість та інтелектуальну наповненість. Ці образи характеризуються багатозначністю, можливістю їх різнобічного «прочитання» не в останню чергу завдяки авторським алюзіям.

Результати наукової розвідки дали змогу дійти висновку, що образ Ісуса Христа зазнає новаторського тлумачення авторки. Шляхетний, демократичний, всепрощаючий і жертвний – саме таким ми бачимо Сина Божого в її творчості. Натомість Бога через призму алюзивності ми сприймаємо у двох іпостасях: руйнівній і творчій. На думку авторів біблійні алюзії в творчості поетеси набувають гострого морально-філософського звучання завдяки тому, що біблійні образи та мотиви екстраполюються на суспільно-політичну ситуацію.

Гострий антагонізм буденного і святого, протистояння земного й високого в людській душі, філософські узагальнення, протиставлення сакрального і профанного в системі цінностей, конфлікт святого і гріховного, трагізм вибору правильного шляху є основними ідеями у філософських поезіях Ліни («Перш ніж півень запіє», «Був Ірод, і була Іродіада», «Балада про здоровий цинізм»).

З'єднуючи гармонійно та органічно теперішнє й минуле як два часові прошарки, поетеса у такий спосіб майстерно проектує систему біблійних образів та сюжетів на наше сьогодення, завдяки чому ці образи набувають різнобічного прочитання та авторсько-філософського звучання.

Автори доходять висновку, що алюзії на біблійні образи та сюжети дають читачу змогу побачити справжню екзистенційну людську сутність, розкрити глибинні істини добра і зла, гріховності та святості завдяки авторській іронії, багатозначним символам, ремінісценціям, метафоризації та багатозначним алегоріям, а подекуди й сарказму. Отже, у світі поезій Ліни Костенко категорії божественного і тлінного, сакрального і минушого розкриваються у системі морально-етичних вимірів.

Ключові слова: біблійні алюзії, Ліна Костенко, біблійні образи, алегорія, філософська поезія.

The article deals with the linguistic and stylistic features of biblical allusions in Lina Kostenko's poetry. The material of particular works shows that biblical allusiveness is a means of organic incorporation into the world system of the poet's images, which merging with the thought and emotional mood of the work, deepen its aesthetic significance and intellectual fullness. These images are characterized by polysemy and the possibility of their versatile "reading" is not least due to the author's allusions.

The results of scientific research have led to the conclusion that the image of Jesus Christ undergoes an innovative interpretation of the author. Noble, democratic, forgiving and sacrificial – this is exactly how we see the Son of God in her poetry. Instead, we perceive God through the lens of allusiveness in two dimensions: destructive and creative ones. According to the authors, biblical allusions in the work of a poetess acquire sharp moral and philosophical sound due to the fact that biblical images and motives are extrapolated to the socio-political situation.

Acute antagonism of the everyday and the holy day, the confrontation of the earthly thoughts and the high ones in the human soul, philosophical generalizations, the opposition of the sacred and profane in the system of values, the conflict of the saint and the sinful, the tragedy of choosing the right path are the main ideas in Lina Kostenko's philosophical poems («Перш ніж півень запіє», «Був Ірод, і була Іродіада», «Балада про здоровий цинізм»).

Combining the present and the past harmoniously and organically into two time layers, the poetess in such a way cleverly projects the system of biblical images and plots to our present day, making these images to acquire versatile reading and author-philosophical sound.

The authors conclude that allusions to biblical images and plots allow the reader to see the true existential human essence, to discover the deep truths of good and evil, sinfulness and holiness through authorial irony, meaningful symbols, reminiscences, metaphORIZATION, and multifaceted allegories. Thus, in the world of Lina Kostenko's poetry, the categories of the divine and the corrupt, the sacred and the transient are revealed within the system of moral and ethical dimensions.

Key words: biblical allusions, Lina Kostenko, biblical images, allegory, philosophical poetry.

Постановка проблеми. Видатна поетеса України Ліна Костенко живе і творить у Києві. Вона прийшла в світ української поезії у дерзновенний і обнадійливий період, коли молодість потужно заявила про світанок нового дня в мистецтві і суспільстві.

Ліна Костенко заговорила в поезії власною, тільки їй притаманною мовою, її твори, кожен з котрих унікальний по-своєму, довели, що українській ментальності, окрім емоційності й ліризму, притаманні прагнення чину, воля й інтелект, бо саме вони становлять основу її художньої образності. Її висхідна лінія в історії української поезії Пантелеймон Куліш – Леся Українка – Максим Рильський є поєднанням романтичних устремлень з нахилом до неокласичної гармонії і рівноваги. Традиційно досконала форма її поезій наповнена новаторським змістом. І змістом цим є думка – гостра, глибокосяжна, прониклива, невтомна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Поезією мислення» називають критики творчість поетеси, яка стала об'єктом прискіпливої уваги багатьох мовознавців та літературознавців. Метафорично та афористично збагачена поезія Ліни Костенко належить до найкращих взірців української класики.

Тому художня своєрідність її поезії спричинила різні концептуальні підходи, викладені в наукових розвідках Я. Голобородька, Г. Губаревої, Н. Криловець, Л. Петрової, О. Ніканорової, О. Слоньовської та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на неабиякий інтерес літературних критиків та літературознавців до поезії Ліни Костенко, значення алюзій у поетичній творчості авторки ще не були об'єктом окремого літературознавчого дослідження, відтак об'єктом нашого аналізу є поезії Ліни Костенко зі збірки «Вибране», а предметом дослідження є лінгвостилістичні особливості використання біблійних алюзій у поетичній творчості авторки.

Постановка завдання. У контексті новітніх розвідок вітчизняного мовознавства та літературознавства потреба системного аналізу, як літератури ХХ ст. загалом, так і літератури шістдесятників зокрема, залишається актуальною. Відтак мета нашої розвідки полягає в необхідності з'ясувати філософську глибину світу поезії Ліни Костенко як на рівні проблематики, так і на рівні категорії алюзивності у розрізі лінгвостилістичного аналізу поетичних творів.

Виклад основного матеріалу. Всесвітньо-історичні потрясіння, трагізм і динамізм нашої епохи спонукали та спонукають поетесу проекту-

вати свої роздуми про життя і людину на екран вічності, який уособлений Книгою Книг та міфологією [8, с. 6]. Звернення поетеси до глобальних філософсько-світоглядних проблем органічно потребує активізації образів такої багатой художньої системи як Біблія. Час від часу основна біблійна тематика у Ліни Костенко набирає узагальнюючого звучання.

Для прикладу у вірші «Ісус Христос розп'ятий був не раз» робиться спроба філософського переосмислення жертви Христа й екстраполяції найтрагічнішої біблійної події на сучасний авторці світ [3, с. 366].

Куди піду? Куди тепер піду?

Де на землі земля обітована?

Казарми в Гефсиманському саду,

І всі народи – як розкрита рана...

Обидві алюзії – землі обітованої та Гефсиманського саду – є біблійними, проте перша є натяком на земний спокій і рай, а друга слугує нагадуванням про людську здатність на зраду й ницість. Суть алюзивної інформації полягає в тому, що глобальна проблема відкривається через біблійний сюжет нібито лише якимось сегментом, але водночас аж ніяк не стає епізодичною, другорядною.

Інтерпретація біблійних та міфологічних світових образів у поетичній творчості Ліни Костенко – складнебагатогранневище. Сплавантичної і біблійної тематики прослідковується в одному з провідних віршів циклу «Інкустації» [3, с. 543]:

Не треба все валити на Прокруста,

Коли не маєш дару Златоуста.

Гріх сіяти недобре зерно.

Дешевий успіх – це мана.

Самозаслуханого бевзя

шляхетна муза обмина.

Міфологічна (Прокрустове ложе) та історична (постать Івана Златоуста) алюзії, які використала авторка, є посиланням на загальновідомі факти, що відповідає фоновим знанням пересічного читача. Алюзивне слово наче дає змогу Ліні зробити закид своїм митцям-ровесникам, які не зреалізувалися через брак таланту, виправдовуючи власне творче фіаско несприятливими побутовими умовами, тоталітарною системою, сталінським режимом.

Звернімося до іншого вірша цього самого циклу:

Чому Звізда-Полин упала в наші ріки?

Я чую увертюру апокаліпсису.

Втомила я від філіалів пекла.

Це чорний дим невидимого пекла [3, с. 537–538; 3, с. 547; 3, с. 549].

Біблійні алюзії у наведеному контексті посилюють інтерпретацію новозавітних образів (за контрастом чи аналогією). Простір поетичного тексту відчуває на собі семантичний і стилістичний вплив алюзій, які акцентують емоційне наповнення, що домінує – тривогу Ліни за долю людства.

Слід зазначити, що образ диявола в «Інкрустаціях» суттєво еволюціонує за час прожитих людством тисячоліть:

У цій п'єсі диригує сам **диявол**.

Просніться, люди! Це погані сни.

Нове століття в шибку заглядає.

Той самий чад, ті ж самі казани,

Лиш інший **диявол** дрова підкидає

[3, с. 549–550].

Та сама біблійна алюзія набуває нового алюзивного статусу, адже Ліна Костенко у межах цього поетичного контексту відсилає свого читача вже до іншого денотата – «іншого диявола», сучасного. Вражаюче точний портрет своєї епохи Лінин читач впізнає в таких поетичних рядках:

Ми поранені люди, ми дуже поранені люди.

Але хто наші вбивці? – не цей, не цей і не ця.

Їх нема, вони є, і все це ще тільки прелюди.

Ті, що нас убивали, змінили вираз лица.

Древо мислі вродило – цитати, цитати, цитати.

Як втомилась душа у суспільній своїй німоті!

Хто віддасть нам життя? А немає ж у кого спитати.

Ті, що нас убивали, іще раз уже не ті

[3, с. 541–542].

Міфологічна алюзія **древо мислі** відсилає читача до тексту-джерела, в якому цей образ асоціюється з біблійною символікою розташованого посеред райського саду дерева добра і зла, плоди якого дарують вічне життя. Імплицитність цієї алюзії полягає в тому, вона є непрямим способом вираження певного біблійного змісту, яке викликає асоціації з відомими біблійними образами. У вічному – актуальне, у злободенному – несуттєве – в цьому своєрідність творчого тлумачення біблійних образів Л. Костенко.

Серед поезій авторки, які цілком базуються на біблійних алюзіях, знаковими є «Давидові псалми» [3, с. 216–218]. Старозавітний образ Давида, царя Ізраїльсько-Іудейського царства Х ст. до н. е. наділений рисами епічного героя, царя-воїна. В іудаїстичній і християнській традиціях він пов'язаний з ідеями месіанства, а у світовій літературі посідає особливе місце як автор псалмів, об'єднаних у біблійній книзі Псалтир. Псалми Давида – джерело для творчої інтерпретації світосприйняття людиною християнської цивілізації.

Поетичний триптих Л. Костенко «Давидові псалми» складається з переспівів псалмів 1, 16 та 22 (як зазначає сама поетеса), але, на нашу думку, їх силове поле ідей та образів набагато ширше. Псалми Давида – тільки канва, на якій поетеса розгортає своє бачення таємниць людської та Божої натури, Божого ставлення до людських випробувань, земного щастя та доцільності і сенсу людського буття.

Ліричний герой псалмів Л. Костенко звертає до Бога суцього свої натхненні моління, які за генетично-біблійним критерієм відрізняються від оспівування Господа Давидом. У цьому контексті саме завдяки біблійній алюзії зберігається дух молитви, атмосфера сповіді перед Богом.

Псалом 16 («Золота пісня Давида») – це хвала і вдячність Господу, схвалення праведних і осуд відступників:

Хорони мене, Боже, – я бо до Тебе вдаюся!

Я сказав Господові: «Ти Бог мій, –

добро моє тільки в тобі!»

До святих, які на землі, що шляхетні вони, –

До них все жадання моє!

Нехай множаться смутки для тих,

Хто набув собі інших богів... (Пс., XVI, 1–4).

Біблійна алюзія Ліни на вищезгаданий текст-першоджерело поглиблює авторську інтерпретацію, яка вирізняється глибокою емоційністю, цілісністю поетичного світу, у ній домінує суб'єктивне сприйняття життя, яке диктує авторові гідні оцінки, що базуються на твердих світоглядних критеріях:

Єдиний Боже! Все обсіли хама.

Веди мене шляхетними шляхами.

І не віддай цим людям на поталу, –

Вони вже іншу віру напитапи.

Одплач в мені, одплач і одболи, –

Вони ж моїми друзями були! [3, с. 217].

Псалом 22 – пророцтво Давида про хресні муки Спасителя та його славу – теж зазнає у Л. Костенко певної поетичної суб'єктивної трансформації завдяки алюзивності. Всезагальність зображення Людинолюбця, його терпіння, розп'яття й воскресіння стає поетичною аналогією сучасної проблематики, розкриває дерзання і страждання душі та розуму людини ХХ ст. Трагедія сучасної людини полягає у відчутному зміщенні акцентів на шкалі загальнолюдських цінностей, краси ілюзорних ідеалів в умовах жорстокої реальності.

Концепція особистості Л. Костенко ґрунтується на переконанні, що людина мусить піднятися над земним прахом, окрилитися вірою, возвеличитися душею, яка порятована Господом, здатна вказати шлях до духовного відродження, до спасіння:

Врятуй мою душу, Боже, благаю Тебе нездвигеного,

Душу мою, одиначку, із лап собаки скаженого!

Я тихо молився, Боже, тепер я кричу вже криком –

Прикрий мою душу, Боже, щитом, малим і великим!

Не дай мені, Боже, впасти на цьому барвінку хрещатому, –

На всі свої покоління імення Твоє кричатиму!

[12, с. 218].

Надаючи перевагу загально християнським вартостям, поетеса не втрачає зв'язку з національним ґрунтом (прикладом цього є образ барвінку хрещатого). Біблійні алюзії відсилають читача до рідних українських реалій, національного колориту та ментальності.

Ідеал людини, духовно сильної, творчої особистості змальовує Л. Костенко у псалмі І, тісно пов'язаному з першим псалмом Давида; це свідчить про те, що моральні імперативи сильніші від часу й успішно долають кордони між націями, об'єднуючи їх християнськими цінностями, спільними для всіх:

Блажен той муж, воістину блажен,

Котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні

Не піде на збіговиська облудні.

І не схибнеться на дорогу зради,

І у лукавих не спита поради... [3, с. 216].

Між текстом-першоджерелом для біблійної алюзії, а саме – псалмом Давида і переспівом псалму І поетесою існують відносини трансформації. Порівняння з псалмом Давида засвідчує, що Ліна Костенко, конкретизуючи поетично, збагачуючи емоційно псалмоспівця, у його зображенні все ж вдається до українського поетичного колориту (блазень, вуж, збіговиська, зрада):

Блажен муж, що за радою

Несправедливих не ходить,

І не стоїть на дорозі грішних,

І не сидить на сидінні злоріків... (Пс., І,1).

Осмилення Л. Костенко непорушних віковичних устоїв духовного єства людини поглиблюється опозиційно-непримиренним ставленням до всього потворного в житті (напівправди, прагматизму, властолюбства, пристосуванства). Це не декларація, а позиція, висловлена в афористичній формі:

Бо так воно у Господа ведеться –

Дорога нищих в землю западеться! [3, с. 217].

Привертає увагу поетичне тлумачення авторкою біблійного образу апостола Петра, який в євангельській літературі посідає особливе місце. Його ім'ям відкривається перелік дванад-

цяти вибраних, Христос довіряє йому ключі від небесного царства, називає духовним пастирем своїх учнів. Петро безупинно засвідчує Месії свою любов і відданість, але після тайної вечері Христос передбачає його потрійне зречення.

Притча про зречення апостола Петра лежить в основі вірша Ліни Костенко «Перш ніж півень запіє...» [3, с. 367]. У ньому Петро змальований звичайною людиною, котра з вершин своєї гордині падає у низинну реальність: «Коли вели Ісуса до мучителя, була сльота. Петро апостол змерз». Трагізм конфлікту високого і земного в душі людини, необхідність вибору, парадокси життя – коло тих проблем, які порушує Ліна і реалізує через конкретні переживання ліричного героя:

Петро – не Юда. Він любив Учителя.

І вуст він зроду був би не отверз... [3, с. 367].

Але раби і слуги розвели великий вогонь, і

Він підійшов до нищих і бундючних,

І руки грів при їхньому вогні [3, с. 367].

Подвижництво відступає на задній план перед простими мирськими благами, Петро зрікається свого Учителя:

Коли ж Ісуса повели, одмучили

І розп'яли в такій височині,

Слуга спитав: – Ти був між його учнями? –

Горів вогонь. Петро промовив: – Ні. [3, с. 367].

Тричі зрікається Петро, бо «вогонь продовжував палати». Сказати «так» – означає розділити долю Месії, «і хто ж тоді нестиме святе учення у майбутні дні?». Алюзивно, тобто завдяки біблійній алюзії з цих протилежностей синтезується авторська думка про вартісність людини: внутрішня гармонія душі починається там, де закінчується зважування всіх «за» і «проти», й болить людині тільки правда і добро. Думка ця не виокремлена, а органічно розлита у цілому вірші як своєрідна антитеза думкам ліричного героя.

Біблійні та міфологічні алюзії на світові образи у творчості поетеси – складне і багатогранне явище. У її поетичних творах зустрічаємо такі біблійні персонажі як, Адам і Єва, апостоли Іоанн та Петро, Божий Син, Вельзевул, Гефсиманський сад, Голгофа, Голіаф, Давид, диявол, діва Міріам, Едем, земля обітована, Змій-Іскуситель, Звізда-Полин, Ісус Христос, Ірод, Іродіада, Марія Магдалина, Месія, Пілат, Пісня Пісень, Предтеча, Саломея, Самсон і Даліла, Содом і Гоморра, Страшний Суд, тридцять срібних, херувим, хрест, Юда (всього понад 30). Приблизно стільки ж налічуємо і міфологічних образів: серед них Антей, Аріадна, атланти, Афродіта, Геліос, Горгона, Девкаліон, Деметра, Ікар, Кассандра, Клію, Климена, Купідон, Лета,

Мінерва, Мінотавр, Нептун, Одиссей, Оріон, Пан, Пандора, Парнас, Пегас, Прометей, Сізіф, Троя, Фенікс, Янус.

Висновки. Отже, біблійні алюзії у поетичній творчості Ліни є засобом органічного включення у власну систему світових образів, які, зливаючись з думкою та емоційним настроєм твору, поглиблюють його естетичну значущість та інтелектуальну наповненість. Ці образи характеризуються багатозначністю, можливістю їх різнобічного «прочитання» не в останню чергу завдяки авторським алюзіям.

Так, образ Ісуса Христа зазнає новаторського тлумачення авторки. Шляхетний, демократичний, всепрощаючий і жертвний – саметаким ми бачимо Сина Божого в її творчості. Натомість Бога через призму алюзивності ми сприймаємо у двох іпостасях: руйнівній і творчій. Цю першу іпостась поетеса зображає з іронією, щедро наділяючи її людськими, переважно негативними, рисами.

Біблійні алюзії в творчості поетеси набувають гострого морально-філософського звучання завдяки тому, що біблійні образи та мотиви екстраполюються на суспільно-політичну ситуацію. Гострий антагонізм буденного і святого, протистояння земного й високого в людській душі, філософські узагальнення, протиставлення сакрального і профанного в системі цін-

ностей, конфлікт святого і гріховного, трагізм вибору правильного шляху є основними ідеями у філософських поезіях Ліни («Перш ніж півень запіє», «Був Ірод, і була Іродіада»), «Балада про здоровий цинізм»).

З'єднуючи гармонійно та органічно теперішнє й минуле як два часові прошарки, поетеса у такий спосіб майстерно проектує систему біблійних образів та сюжетів на наше сьогодення, завдяки чому образи Іуди, Варвари, Пілата, Якова, Давида, Іоана Предтечі, Адама і Єви, апостола Петра, Божої матері та Ісуса Христа набувають різнобічного прочитання та авторсько-філософського звучання. Вони є глибинним пластом художньої структури Ліниного поетичного спадку, узагальнюючим філософсько-естетичним екраном, що відображає першооснови людського буття і мислення й водночас – глибини душі поетеси.

Алюзії на біблійні образи та сюжети дають змогу читачу побачити справжню екзистенційну людську сутність, розкрити глибинні істини добра і зла, гріховності та святості завдяки авторській іронії, багатозначним символам, ремінісценціям, метафоризації та багатозначним алегоріям, а подекуди й сарказму. У світі поезій Ліни Костенко категорії божественного і тлінного, сакрального і минушого розкриваються у системі морально-етичних вимірів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голобородько Я. Епічна географія глибин. Поетичні інкрустації Ліни Костенко. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 6. С. 2–6.
2. Губарева Г. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 18 с.
3. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
4. Криловець Н. Філософська поезія Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Одеса, 2012. 20 с.
5. Никанорова О. «Душа не створить бутафорський плід...». *Дніпро*. 1981. № 3. С. 84–94.
6. Петрова Л. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2003. 210 с.
7. Слоньовська О. Античні мотиви у ліриці Ліни Костенко. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 3. С. 31–39.
8. Слоньовська О. Біблійні образи й сюжети у творчості Ліни Костенко. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 5. С. 2–6. Поч. див.: № 4. С. 5–9.
9. Слоньовська О. Культурологічні паралелі в сюжетних віршах Ліни Костенко тематичного пласту «з чужого поля». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 7–8. С. 6–11.